

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' מטות תשע"ו

דיני ר"ח מנחם אב שחל בערב שבת

רחיצה בר"ח מנחם אב שחל בערב שבת

כ' בשו"ע (סי' תקנ"א סט"ז) יש נוהגים שלא לרחוץ מר"ח, ויש אין נמנעין אלא בשבת זו (פי' שבוע שחל בו ת"ב), וכ' הרמ"א דנוהגין שלא לרחוץ אפילו בצונן מר"ח ואילך, ואפילו בערב שבת של חזון אסור לרחוץ כי אם ראשו ופניו ידיו ורגליו בצונן, ויש מקילין בחפיפת הראש בחמין למי שרגיל בכך כל שבת.

הלבוש (שם סט"ז) כ' דאם חל ר"ח בערב שבת יש נוהגים לרחוץ בר"ח לכבוד שבת, ויש נוהגין להקדים לרחוץ ביום חמישי שלפניו. הב"ח (שם) העיר על הדעה השניה שהיא מנהג רבותינו במגנצ"א, וכ' דאינו נראה כלל להורות להחמיר, דהרי מבואר במרדכי בשבת (פ"ב סי' רפ"ז) דיש מצוה לרחוץ בערב שבת, וביום חמישי לא הוי יקרא דשבתא א"כ א"א לו לרחוץ בערב שבת (ונראה דכאן בא"י שמזיעים הרבה בימות הקיץ, בודאי קשה לומר שהרחיצה ביום חמישי תחשב כיקרא דשבתא), ועוד דאפילו בערב שבת חזון הוא חומרא יתירה והבו דלא להוסיף עלה, דדווקא בערב שבת חזון שחל לפעמים בערב תשעה באב, ראו חז"ל דיש להחמיר מחצות ואילך כמו ערב ת"ב דעלמא, ומשום לא פלוג נהגו לאסור בכל ערב שבת חזון, אבל בערב שבת שהוא ר"ח שאינו שבת חזון אין לאסור כלל, ובפרט מי שרגיל לרחוץ בכל ערב שבת כשאפשר לו, ועתה נמנע, עוון יש בידו.

שיטת הב"ח הובא להלכה במ"א וט"ז, וכן העתיק המ"ב (שם סקפ"ט) להלכה, דאם ר"ח חל בערב שבת אזי מותר לרחוץ אף כל גופו בחמין כל מי שרוחץ תמיד בערב שבת לכבוד שבת (אמנם ע' בפמ"ג שם משב"ז סקט"ז שהביא שיטת המקילין בזה, אבל סיים וז"ל לא ראיתי לנהוג היתר לרחוץ כל גופו כשחל ר"ח בערב שבת עכ"ל, אבל בשו"ת שבט הלוי ח"ז סוסי' ע"ז כ' דבא"י משום החוס יש לנהוג כהמקילין, ומ"מ יעשה שינויים להחמיר, ולכן מי שרגיל באמבטיה יעשה רק מקלחת כפי הצורך – אבל יש לציין שהמ"ב שמיקל בזה, לא ציין לדברי הפמ"ג).

והנה בענין השימוש בסבון כ' המ"ב (סי' תקנ"א סקצ"ו) דבשבת חזון שמותר לחפוף ראשו בחמין מ"מ לא ישתמש בסבון, אבל מרן הגר"ח שליט"א מעיד שמרן החזו"א זצ"ל התיר לרחוץ בסבון בערב שבת חזון למי שרגיל בכך, וכש"כ כשחל ר"ח בערב שבת, ובאמת הפוסקים כבר כתבו דאם הוא מזיע כ"כ הרבה שהזיעה אינה עוברת (ולפעמים יש בזה גם משום בין אדם לחבירו) א"כ ירחץ א"ע בסבון, יש להקל גם בשאר ימות השבוע לפי הצורך כשאינו לשם תענוג, דהרי גם בת"ב מותר לרחוץ א"ע להעביר הלכלוך, וזה פשוט דאם יש צורך להשתמש בסבון גם זה שרי דאינו לתענוג, וכן פסק בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' קכ"ז).

נטילת צפרניים לכבוד שבת כשחל ר"ח מנ"א בערב שבת

יש מקפידים שלא ליטול הצפרניים בר"ח משום צוואת ר' יהודה החסיד כמבואר במ"ב (סי' ר"ס סק"ז), ולכן כשחל ר"ח בערב שבת יקדימו ליטלן ביום חמישי, ואע"פ שבדרך כלל אין ליטול צפרניים ביום חמישי משום שמתחילין לחזור ולצמוח ביום שלישי לגילוחן, ואין זה כבוד שבת כמבואר במ"ב (שם סק"ו), מ"מ כשאנו יכול ליטלן בערב שבת כמו בנד"ד, שרי כמבואר בשע"ת (סי' רנ"א) בשם המחזיק ברכה, ואמנם הקצוה"ש (סי' ע"ג סק"ד) הביא בשם הא"א מבוטשאטש (מהדו"ת סי' תי"ז) שמותר ליטלן בליל ר"ח, אבל מדברי המחזיק ברכה שלא נתן עצה זו, אלא כ' שיטלן ביום חמישי, מבואר דלא ס"ל הכי.

לבישת בגדי שבת בשבת כשחל ר"ח בערב שבת

כ' הרמ"א (סי' תקנ"א ס"א) דאפילו בשבת חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת כי אם הכתונת לבד, אבל המ"ב (סק"ו) הביא דבקי"ק ווילנא נוהגין ע"פ הגר"א ללבוש בגדי שבת, ויש משנים בגד אחד, וכ"כ ר"י עמדין בשם אביו החכם צבי שצריך ללבוש בגדי שבת אפילו בשבת שחל בו ת"ב.

השעה"צ (שם סקמ"ו) הביא בשם היד אפרים דגם לפי המחמירין שלא ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, מ"מ כשחל ר"ח בערב שבת או בשבת, שפיר לובשין בגדי שבת בשבת זו שאינה שבת חזון, ומדבריו משמע דגם לפי מנהג ווילנא א"צ להחליף בגד אחד בשבת זו.

פרטי דיני שבוע שחל בו ת"ב

מתוך כל דיני אבילות הנוהגים בבין המצרים, חלק מהם נוהגים כבר משבעה עשר בתמוז, וחלק מהם מר"ח מנחם אב, וחלק מהם רק בשבוע שחל בו ת"ב, וכל זה חוץ מדיני ת"ב ומוצאי ת"ב. בני אשכנז ובני ספרד חלוקים במנהגיהם בהרבה פרטים.

במנהגי אבילות יש שמונה פרטים, א. ריקודים ומחולות, ב. ברכת שהחיינו על בגד או פרי חדש, ג. נישואין, ד. תספורת, ה. כיבוס בגדים ולבשיתם, ו. רחיצה, ז. בשר ויין, ח. קציצת צפרניים.

מנהג בני אשכנז באיסור כיבוס ורחיצה ובשר ויין ונטילת צפרניים

בני אשכנז נוהגים איסור כיבוס (רמ"א סי' תקנ"א ס"ג-ס"ד) ורחיצה (שם סט"ז) ובשר ויין (מ"ב שם סקנ"ח) מר"ח מנ"א, ולגבי נטילת צפרניים נחלקו הפוסקים אם הדבר אסור בשבוע שחל בו ת"ב (מ"ב שם סק"כ ושעה"צ סקכ"ז).

היתר בשר ויין לסעודת מצוה בתשעת הימים

והנה גם בני אשכנז שמחמירים בבשר ויין מר"ח, מקילים לצורך סעודת מצוה מר"ח מנ"א עד שבוע שחל בו ת"ב, להזמין כל מי ששייך לסעודה (רמ"א שם ס"י), דהיינו מי שהיה הולך לסעודה זו גם בזמן אחר, אב"א משום קורבה, ואב"א משום שהוא אוהבו (מ"ב שם סקע"ה), אבל בשבוע שחל בו ת"ב, כ' הרמ"א (שם) דאין להזמין יותר ממנין מצומצם, חוץ מהקרובים הפסולים לעדות (ע"ש במ"ב סקע"ז).

היתר כיבוס בגדי קטנים בתשעת הימים

כמו"כ אע"פ שמחמירים שלא לכבס בגדים ולא ללבוש בגדים מכובסים מר"ח מנ"א, מ"מ לצורך קטנים אין להחמיר אלא בשבוע שחל בו ת"ב (מ"ב שם סקפ"ב).

היתר לבעלי ברית להסתפר עד שבוע שחל בו ת"ב

עוד יש להוסיף דאע"פ שנוהגים שלא להסתפר משבעה עשר בתמוז, מ"מ יש מקילין לבעלי הברית להסתפר עד השבוע שחל בו ת"ב (ע"ש במ"ב סק"ה, ובשע"ת סק"ד בשם הא"ר, וכן פסקו בקיצור שו"ע סי' קכ"ב סט"ו, ובכה"ח סי' תקנ"א סק"י).

מנהג בני ספרד באיסור בשר ויין ותספורת וכיבוס

מאידך גיסא, בני ספרד נמנעים מבשר ויין רק בשבוע שחל בו ת"ב (שו"ע שם ס"ט), ויש נמנעים כבר מב' באב ומקילין בר"ח (כה"ח שם ס"ק קכ"ה). לגבי שאר הדינים כ' בשו"ע (שם ס"ג) שבוע שחל בו ת"ב אסורים לספר ולכבס (הגם שבב"י ריש סי' תקנ"א עמוד ר"כ הוסיף, דמנהג הזקנים שלא להסתפר גם לפני אותו שבוע כדי שיכנסו ליום התענית כשהם מנוולים, וגוערים במי שיספר).

מנהג בני ספרד באיסור רחיצה

בענין איסור רחיצה, כ' בשו"ע (שם סט"ז) יש נוהגין שלא לרחוץ מר"ח, ויש שאין נמנעין אלא בשבוע שחל בו ת"ב, ומנהג בני ספרד כשיטה השניה בשו"ע, הגם שהב"י הביא בשם התרוה"ד (סי' ק"ג) וז"ל כמדומה שראיתי בימי חורפי רוחצים בנהרות מר"ח ואילך ולא מיחו בידם, והמחמיר תע"ב עכ"ל, וכעין זה הביא הכה"ח (שם ס"ק קפ"ח), וסיים שהצנועים נוהגים איסור בעצמם בשבוע שחל בו ת"ב.

דיני שבוע שחל בו ת"ב כשת"ב חל בשבת והתענית נדחית ליום ראשון

כשחל ת"ב בשבת והתענית נדחית ליום ראשון, נחלקו הפוסקים אם יש דין של שבוע שחל בו ת"ב בשנה זו, ונ"מ טובא בין לבני אשכנז ובין לבני ספרד לכל הני דינים. שנינו בירושלמי בתענית (פ"ד ה"ו) אמר ר' אבהו, ת"ב שחל להיות בשבת, שתי שבתות מותרות (פ"י הפני משה היינו השבוע שלפני ת"ב והשבוע שלאחריו מותרים בתספורת וכיבוס, משום שאין כאן שבוע שחל ת"ב להיות בתוכה), והובא ברא"ש בתענית (פ"ד ס"י ל"ב) ובעוד הרבה ראשונים. בשו"ע (סי' תקנ"א ס"ד) כ' וז"ל לאחר התענית מותר לספר ולכבס מיד, ואם חל ת"ב ביום ראשון או בשבת ונדחה לאחר השבת, מותר בשתי השבתות בין שקודם התענית בין שאחריו, ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו חוץ מיום חמישי ויום שישי עכ"ל (פ"י המ"ב סקל"ט דבהם מותר לכבוד שבת).

והנה בשו"ת מנחת ברוך (סי' פ"ב) הוכיח שהדבר תלוי במחלוקת הבבלי בתענית (כ"ט:) והירושלמי הנ"ל, ועוד הוכיח שהסוגי' בר"ה (י"ח.) חולק על הירושלמי, דהרי שנינו במתני' התם על ששה חדשים השלוחין יוצאים, על ניסן מפני הפסח, ועל אב מפני התענית.... והקשה דכשחל ר"ח אב ביום ששי למה יצאו השלוחין, דממ"נ בני הגולה יתענו ביום ראשון, דאם ר"ח חל ביום ששי, א"כ ת"ב יחול בשבת ונדחה ליום ראשון, ואם עיברו חודש תמוז ור"ח חל בשבת, ג"כ מתענים ביום ראשון, אעכ"ל דכשחל ר"ח ביום ששי ות"ב חל בשבת, א"כ השבוע שלפניו נחשב כשבוע שחל בו ת"ב, ומשו"ה השלוחין יוצאים כדי לאסור עליהם תספורת וכיבוס בכל מקום שיגיעו שם, וע"ש עוד אריכות בסוגי' זו, ומסקנתו היא דכשחל ת"ב בשבת מותר להסתפר ולכבס כל השבוע מדינא.

ביאור המחלוקת אם יש דין של "שבוע שחל בו" כשת"ב נדחה משבת ליום ראשון

בביאור הני תרי שיטות מבארים שתלוי במחלוקת הפוסקים אם כשחל ת"ב בשבת ונדחה ליום ראשון, פירושו של דבר שיום ראשון הוא תשלומין של התענית בשבת, ורק לגבי עצם התענית מתענים ביום ראשון כיון שא"א להתענות בש"ק, וממילא השבוע שלפניו מוגדרת כשבוע שחל בו ת"ב, או שמא חז"ל עקרו את התענית שחל בשבת וקבעוה ביום ראשון, ולפ"ז אין דין של שבוע שחל בו ת"ב בשנה זו.

האחרונים האריכו טובא בחקירה זו כדי לפשוט הספק לגבי נער שיום הבר מצוה שלו הוא בעשירי באב, שאם התענית ביום ראשון שהוא עשירי באב הוא תשלומין לתענית של ש"ק, אינו צריך להתענות, כיון שלא נתחייב להתענות בש"ק בהיותו קטן, משא"כ אם התענית נעקרה וקבעוה ביום ראשון, הרי הוא חייב להתענות כיון שהיום בעשירי באב הרי הוא בר מצוה.

מו"ר הגר"י זילברשטיין שליט"א הציע עוד נ"מ במי שהתענה בת"ב שחל בשבת, דאם חז"ל לא עקרו את התענית לגמרי ליום ראשון, אפשר י"ח התענית במה שכבר התענה, כעין ספיקת רע"א אם מי שתקע בשופר בר"ה שחל בשבת י"ח, ונ"מ לדינא התם אם יצטרך לברך ברכת שהחיינו שנית כשתוקע ביום שני של ר"ה לפי מנהג בני ספרד שמברכים רק ביום הראשון של ר"ה ולא ביום השני (וע' מש"כ בזה במעדני יו"ט ח"ג סי' ט').

עוד נ"מ בחקירה זו י"ל ליישב קושיית רבינו החת"ס זצ"ל (תורת משה סוף פ' דברים עמוד ו': ד"ה מריש) שהקשה למה אין אומרים תחנון בת"ב שנדחה ליום ראשון, דהרי כל הסיבה שאין אומרים תחנון בת"ב הוא משום דאיכא מועד דכתיב "קרא עלי מועד" (ע' שו"ע סי' תקנ"ט ס"ד), ולכאורה התאריך של ט' באב הוא המועד, וא"כ כשת"ב חל בשבת ונדחה ליום ראשון, למה לא נאמר תחנון בעשירי באב (וע"ש שתי שבפסוק בזכריה ח' י"ט לא כ' שהצום החמישי הוא בתאריך מסויים, אלא כ' "צום הרביעי וצום החמישי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים", וא"כ אין היום גורם כמו בשאר הימים טובים, וכשיבנה בהמ"ק ותשעה באב יחול בשבת, יהיה מועד ביום ראשון שבו היו אמורים לצום), אבל אם נאמר שכל התענית נעקר משבת ליום ראשון לק"מ ודו"ק.

שיטת המהרי"ל והרשב"א שאם ת"ב חל בשבת עקרוה וקבעוה ביום ראשון

כ' במנהגי מהרי"ל (הלכות תשעה באב) וז"ל ואשר שאלת היכא דנדחה תשעה באב משבת לאחריו, אותו שבוע שלפניו מותר לספר ולכבס או לו, כן נראה, כיון שנדחה לאחד בשבת אין עליה דין תשעה באב אלא כאילו איקלע קביעותא באחד בשבת דמי, וכן הימים שלפניו מותר לספר ולכבס בהם עכ"ל.

והכי מבואר גם בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תק"כ) שנשאל אם דברים שבצנעא אסורים בת"ב שחל בשבת, וכי וז"ל מי הוי כאבל דעלמא דאמרינן דברים שבצנעא נוהג, נראה לי שאין נוהג בו שום אבילות דהא אמרינן מעלה על שלחנו כסעודת שלמה בשעתו, דאבילות ישנה שאני, וכל שכן דלגמרי עקרה מתשיעי ואוקמוה אעשירי, ומעיקרא היה ראוי לקובעו בעשירי כדאיתא התם עכ"ל.

אבל צריך לבאר שיטת המהרי"ל, דהרי כ' (בהלי תשעה באב) וז"ל אבל דברים שבצנעא מותר בו (בשבת חזון) דאם לא כן מתחזי כאבל גמור, לבד כשחל תשעה באב בשבת ונדחה, אותו שבת נוהג איסור בדברים שבצנעא..... וכן הוא במרדכי (הלי ת"ב סוף תענית סי' תרל"ה) בשם המהר"ם, ומתי שאירע כן הנהיג מהרי"י סג"ל את שמש העיר להגיד מבית לבית לנהוג איסור בדברים שבצנעא כל אותו שבת בשעה שקרא ללכת לביהכנ"ס עכ"ל. הרי מפורש בדברי המהרי"ל, דאע"פ שהתענית ביום ראשון אינה תשלומין אלא עצם הקביעות, ובכל זאת כ' שדברים שבצנעא אסורים, ודלא כמשי"כ בשו"ת הרשב"א, אעכצ"ל שהמהרי"ל שאסר דברים שבצנעא בשבת הוא רק דרך חומרא ולא מעיקר הדין, והכי מבואר בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' ק"א) ע"ש.

ביאור מחלוקת השו"ע ורמ"א אם דברים שבצנעא אסורים בשבת שחל בו ת"ב

ולכאורה יש לבאר בזה מחלוקת המחבר והרמ"א בשו"ע (סי' תקנ"ד ס"ט), דלשיטת השו"ע כשחל ת"ב בשבת דברים שבצנעא מותרים בשבת, והיינו כשיטת הרשב"א והמהרי"ל שעקרו התענית משבת וקבעו ליום ראשון, ואילו הרמ"א שפסק שדברים שבצנעא אסורים בשבת, ס"ל כהראשונים שלא עקרו ת"ב, אלא שמתענים ביום ראשון כתשלומין, והכי משמע מלשון הטור (סי' תקנ"ד ס"ט) שהביא בשם הרב יצחק מווינא דאע"פ שאנו דוחין אותו עד למחר, מ"מ דברים שבצנעא אסורים, מידי דהוה אקובר מתו ברגל שנדחה האבלות עד אחר הרגל, ואפ"ה דברים שבצנעא נוהג ע"ש.

הוכחה מהמ"א דגם לשיטת הרמ"א דינו של שבת הוא כמו ערב ת"ב

אמנם יש להוכיח שגם הרמ"א מודה דכשחל ת"ב בשבת, קבעו זמן עצם התענית ביום ראשון, דהרי כ' הרמ"א (סי' תקנ"ג), נהגו שלא ללמוד בערב ת"ב מחצות ואילך כי אם בדברים המותרים בת"ב, ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות, והמ"א (שם סק"ז) הביא מש"כ בשו"ת מהרי"ל שאם ת"ב חל בשבת אסור ללמוד אחר חצות כמו בחול, והקשה המ"א דמשמע מדבריו שקודם חצות מותר ללמוד אע"פ שהיום הוא ת"ב, ולכן הסביר דצ"ל כיון שנדחה נדחה ואין לו דין ת"ב אלא דין ערב ת"ב, ומ"מ לענין דברים שבצנעא מחמירין. הרי מבואר דס"ל, דגם לשיטת הרמ"א יש לשבת זו דין של ערב ת"ב.

לפי"ז לא מיבעי לשיטת השו"ע, אלא גם לשיטת הרמ"א, כיון שקבעו ת"ב ביום ראשון, אינו רק יום תשלומין, אלא הוא עיקר יום התענית, וא"כ בשנה זו אין דין של שבוע שחל בו ת"ב.

הוכחת המהרש"ם מההיתר אכילה בברית מילה בת"ב שנדחה שעיקר התענית הוא בשבת

אמנם לכאורה יש להקשות ע"ז מהא דנפסק בשו"ע (סי' תקנ"ט ס"ט), ת"ב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ ואינו משלים תעניתו לפי שיו"ט שלו הוא, והרי זה ברור שאם הברית היה בת"ב גופא, לא היו מקילין בזה אע"פ שהוא יו"ט שלו, ועכצ"ל שבת"ב שנדחה ליום ראשון הוא רק תשלומין של התענית, ואינו עיקר יום התענית (וכן הוכיח בשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' שס"ג סוד"ה מכתבו), ולפי"ז אם עיקר יום ת"ב הוא בשבת, השבוע שלפניו יש לו דין של שבוע שחל בו ת"ב וצ"ע.

ביאור המנ"ח בחילוקי דינים כשחל ת"ב להיות בשבת

והנה כדי לבאר מנהג בני אשכנז כשיטת הרמ"א כשחל ת"ב בשבת, הזכרנו כמה סתירות בפוסקים בסוגי' זו, דמצד אחד הרמ"א (סי' תקנ"ד ס"ט) אסר תשה"מ בשבת, וא"כ הוי ראיי' שעיקר התענית הוא בשבת ולא עקרה לגמרי וקבעו ביום ראשון, וכן מוכח ממה שבעל ברית יכול לאכול אחרי מנחה בת"ב שנדחה (סי' תקנ"ט ס"ט) אע"פ שאינו יכול לאכול כשיש ברית בת"ב שאינו נדחה, מאידך גיסא הרמ"א אסר לומר פרקי אבות במנחה (סי' תקנ"ג) והמ"א (שם סק"ז) הביא שו"ת מהרי"ל שגם אסור ללמוד אחר חצות, והקשה עליו למה מותר ללמוד קודם חצות, ומזה משמע שעיקר התענית

הוא ביום ראשון ולא בשבת. כמו"כ הקשה העמק ברכה (עמוד קל"ג) שמבואר בפוסקים (עי' מ"ב סי' תקנ"ד סקל"ט, ומקורו בט"ז שם סק"ט וא"ר שם סק"כ) דלשיטת הרמ"א גם אסור לרחוץ ידיו בחמין בשבת, וקשה טובא למה לא הזכיר הרמ"א שאסור ברחיצה אפילו במים צוננים בשבת זו, כמו שבכל ת"ב אסור אפילו להושיט אצבעו במים כמבואר בשו"ע (סי' תקנ"ד ס"ז).

המנ"ח (מצוה שיי"ג סוסק"ט) כ' דאיכא תרי טעמי להסביר סיבת העינויים בת"ב, מצד אחד הם אסורים מדין אבילות, ומאידך גיסא גם אסורים מדין עינוי כמו ביוהכ"פ, והביא ראיי' לכך, דאי מדין אבילות לחוד, הרי מותר לאבל לרחוץ פניו ורגליו בצונן כמבואר בהל' שמחות (עי' יו"ד סי' שפ"א ס"א), אבל בת"ב אסור אפילו להושיט אצבעו במים כמבואר בשו"ע (סי' תקנ"ד ס"ז), והיינו משום דחז"ל השוו האיסור של ת"ב ליוהכ"פ. לפ"ז חידש המנ"ח דלשיטת הרמ"א שדברים שבצנעא נוהגים בת"ב שחל בשבת, היינו דווקא דברים שאסורים משום אבילות כגון רחיצת כל הגוף וסיכה, משא"כ רחיצת פניו ידיו ורגליו שאיסורה היא משום התענית, כיון דהתענית נדחה מכל וכל ומותר לאכול ולשתות בשבת, גם זה מותר. לפי דברי המנ"ח מבואר היטב למה המ"ב אסר לרחוץ ידיו דווקא בחמין בשבת זו ולא אסר לרחצם בצונן. הרי מבואר דלגבי דיני אבילות, ת"ב שחל בשבת לא נעקר ממקומו, ואילו לגבי העינויים של ת"ב עקרו כל הני דינים ליום ראשון, דהרי מותר לכתחילה לאכול בשבת כסעודת שלמה בשעתו, אבל גם לדבריו, עדיין צריך לחלק טובא בין כל הני דינים.

תספורת וכיבוס בגדי קטנים בין ר"ח לת"ב שחל בשבת

כ' המ"ב (סי' תקנ"א סקפ"ב) שאנחנו נוהגים להחמיר בתספורת מ"ז בתמוז ובכיבוס מ"ח, והביא בשם הח"א (כלל קל"ג ס"ח) דלצורך קטנים אין להחמיר אף לפי מנהגנו אלא בשבת זו, ולפ"ז השנה שאין דין שבוע שחל בו, מותר עד שבת חזון (וכן פסק בשו"ת אבן ישראל ח"ט סי' ס"ג - סי' תקנ"א ס"ט), אבל המעיין בח"א יראה שמבואר בלשונו, שרק היקל לגבי כיבוס ולא לגבי תספורת.

בגדר קטנים לכתחילה מקילים בכיבוס בגדיהם רק עד גיל חינוך, דהיינו כבן שש או שבע (עי' פמ"ג סי' תקנ"א א"א סקל"ח), ומ"מ אם קטן מעל גיל זה מלכלך בגדיו תמיד אפילו בהיותו בן שמונה יש להקל (מרח' הגריש"א זצ"ל בספר הל' ומנהגי בין המצרים ע' מ"ח), ומ"מ אין להתיר לכבס בגד של תינוק שהגיע לחינוך אא"כ הבגדים הם באמת מלוכלכים, ולא משום שלפי ראות עיני ההורים, מחליפים בגדי הילדים כל יום.

תספורת לבעל ברית בין ר"ח לת"ב שחל בשבת

מעיקר הדין בעל ברית מותר להסתפר אפילו בערב שבת חזון כשהמילה היא בתשעה באב שחל בשבת (שו"ת בנין ציון ח"א סי' ל"א, ושו"ת יד הלוי ח"א סי' קי"ג), אבל למעשה כיון שבזמננו אין המנהג להסתפר לכבוד הברית משך כל ימות השנה, אין להקל (תורת חיים סי' תקנ"א סק"ג, ושו"ת שבט הלוי ח"י סי' פ"א אות ז').

לבישת בגדים חדשים לבעל ברית בין ר"ח לת"ב שחל בשבת

כ' השע"ת (סי' תקנ"א סוסק"ג) בשם המחזיק ברכה, שאסור לבעל ברית ללבוש בגדים חדשים בשבוע שחל בו ת"ב, ולפ"ז כשחל ת"ב בשבת ונדחה ליום ראשון, אם אין דין של שבוע שחל בו ת"ב, יכול להקל ללבוש בגדים חדשים לכבוד הברית.

הזמנת אורחים לסעודת ברית מילה בין ר"ח לת"ב שחל בשבת

כ' הרמ"א (סי' תקנ"א ס"י) דבסעודת מצוה בשבוע שחל ת"ב להיות בתוכה, אין לאכול בשר ולשתות יין רק מנין מצומצם, והוסיף המ"ב (סוסקע"ז) אם חל מילה או סיום מסכת בת"ב שחל בשבת (פ"י בשבוע שבו ת"ב חל בשבת), לכו"ע מותר להזמין כל הקרואים שירצה, ומקורו במ"א (שם סקל"ה) שהסביר דבכה"ג אין דין של שבוע שחל בו ת"ב.

לבישת בגדי שבת לסעודת מצוה של בר מצוה

מותר לבחור הבר מצוה ללבוש בגדי שבת לכבוד הסעודת מצוה בתשעת הימים (משום שהמ"א סי' רכ"ה סק"ד הביא דמצוה לעשות סעודה ביום שנכנס בנו לעול המצוות כיום שנכנס בנו לחופה, וא"כ הוא יו"ט שלו, ועי' שו"ת דברי

יצבי ח"ב סי' רל"ח, והליכות שלמה פי"ד הערה י"א – וע"ע בשו"ת מהר"ם בריסק ח"ב סי' ס"ח), אבל לא ילבש חליפה חדשה אלא יחדשנה בשבת לפני הבר מצוה, ויש מקילין (נט"ג בין המצרים סי' ד' בסוף הספר) שיכול לחדשה אפילו בשבת חזון כיון שהוא עדיין קטן. בסעודה זו גם הוריו (שו"ת דברי יציב שם) והוריהם (הליכות שלמה שם) יכולים ללבוש בגדי שבת.

בקובץ תשובות (ח"ג סי' ל"ה) נשאל מרן הגריש"א זצ"ל בענין לבישת בגדי שבת ע"י בחור הבר מצוה והוריו כשחל הבר מצוה ביום ראשון ג' מנ"א, ות"ב יחול בש"ק ונדחה ליום ראשון, וכי דיש לצרף סברת המ"א הנ"ל ששמחת הבר מצוה היא יום שמחה כיום החופה, יחד עם השיטות שאין דין שבוע שחל בו ת"ב בשנה זו, ואמנם יש שרצו לדייק מדבריו דסברא זו היא רק חזי לאיצטרופי, אבל בעצם אין להקל על סמך שאין לו דין של שבוע שחל בו ת"ב, אבל לענ"ד אין זו כוונתו, דהרי מנהג ישראל שחתן הבר מצוה לובש בגדי שבת בסעודת מצוה שלו תמיד בתשעת הימים כמבואר בפוסקים הנ"ל, ולאו דווקא בצירוף הסברא שבשנה זו אין לשבוע זו דין של שבוע שחל בו (וכן הובא בספר מנשים באהל עמוד קמ"ה שמרן הגריש"א זצ"ל התיר לחתן הבר מצוה ולחוריו ללבוש בגדי שבת בסעודת הבר מצוה בתשעת הימים בשנה רגילה, ולאו דווקא בשנה שת"ב חל בשבת), אלא נראה שמרן זצ"ל הוסיף סברא זו כעוד סניף להקל.

היתר כיבוס למי שאין לו אלא חלוק אחד או שנתלכלכו כל בגדיו

לשיטת הרמ"א (סי' תקנ"א ס"ג) אין מכבסין בגדים מר"ח מנ"א עד אחר התענית, וכי שם המ"ב (סקכ"ט) דמי שאין לו אלא חלוק אחד (מרן בעל שבת הלוי זצ"ל פסק דמי שנתלכלכו כל בגדיו בזיעה, הרי הוא כאין לו אלא בגד אחד – הובא בקובץ מבית לוי על בין המצרים עמוד י"ד אות ב') יש להתיר לכבס מר"ח עד השבת (פי' עד השבוע שחל בו ת"ב), ולפי"ז בנד"ד כשחל ת"ב בשבת ואין דין של שבוע שחל בו, מי שאין לו אלא בגד אחד יכול לכבסו בשבוע זו, אמנם ע' בלבושי שרד (סי' תקנ"א מ"א סוסקל"ה) שכתב ששתי הדעות בשו"ע אם יש דין של שבוע שחל בו כשת"ב חל בשבת, הן רק במה שאסור מדינא דגמ' כגון תספורת וכיבוס, ולא בדברים אחרים שאסורים רק משום מנהג, אבל ע' בלשון השונה הלכות (סי' תקנ"א סל"ה).

נטילת צפרניים בערב שבת חזון

המ"ב (סי' תקנ"א סק"כ) הביא מחלוקת לגבי נטילת צפרניים בתשעת הימים, הטי"ז מחמיר והמ"א מיקל, אבל לכבוד שבת שיש מצוה בדבר לכו"ע מותר אפילו בשנה שת"ב חל בשבת, ואמנם הא"ר (שם סק"ז) כי דכשחל ת"ב בשבת מותר ליטול צפרניו לכבוד שבת דווקא אם הוא רגיל בכך כל ערב שבת, וכן פסק היד אפרים (שם על המ"א סק"א), אבל כיון שהמ"ב השמיט תנאי זה מבואר דלא ס"ל הכי.

אבל שחל יום השלושים בין ר"ח לת"ב שחל בשבת

כ' בשו"ע (סי' תקנ"א סט"ו) שאם שלמו לו יום שלושים של אבלות בשבוע שחל בו ת"ב, אם הכביד שער, מיקל בתער אבל לו במספריים, ומכבס כסותו במים אבל לא בסבון. המ"ב (סקפ"ז) הביא שנחלקו הפוסקים בדבר לבני אשכנז, דלשיטת הא"ר אין להקל אא"כ חל יום השלושים לפני ר"ח, והמ"ב לא הכריע בין השיטות, ומ"מ בשעה"צ (סקצ"ז) כי דאפשר במקום הדחק יש להקל, כיון שעכ"פ אינו אלא מנהג.

הפמ"ג (שם א"א סק"יז) כי דכשחל ת"ב בשבת ואין לו דין "שבוע שחל בו ת"ב", יש נ"מ גם לבני אשכנז, כמו שיש שמתירין לו לאבל זה להסתפר ולכבס בגדיו קודם שבוע שחל בו ת"ב, משום שבזמן זה אינו אלא מנהג בעלמא, וכן מבואר גם בדגול מרבבה (שם ס"ד), אבל הפתחי תשובה (שם סקט"ו) הביא דגם כשת"ב חל בשבת ונדחה, אין להקל שער אלא בתער ולא במספריים משום לא פלוג, אע"פ דמדינא אין איסור בדבר, כיון שיכול לדחות התספורת דהרי אינו צריך להמתין כ"כ הרבה זמן עד אחרי ת"ב.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' מטות תשע"ו

נדר שלא ידבר דברים בטלים בזמן הסדר ונכשל

מעשה שהיה בבחור ישיבה שבדרך כלל הוא מתמיד, אבל יום אחד כשהיו חדשות סוערות בישיבה, גם הוא הפסיק לזמן קצר באמצע לימודו, ומרוב רגשות אשמה, למחרת רצה לחזק את עצמו שלא ידבר דברים בטלים באמצע הסדר, ולכן אמר לפני הסדר בבוקר "הריני נדר שלא אדבר דברים בטלים משך כל סדר ראשון, ואם אכשל, על כל דקה שאדבר דברים בטלים, אלמד פרק משניות במס' כלים עד מחר בערב לפני השקיעה". הבחור ניסה בכל כוחו ללמוד בהתמדה, אבל נכשל למשך רבע שעה ודיבר דברים בטלים, ובערב שאל האם מותר לו לישאל על נדרו משום שהתחייבותו ללמוד משניות כלים נחשבת כדבר מצוה, ואת"ל שאין מתירין נדר לדבר מצוה, אפשר כאן יש מקום להקל כיון שהוא צורך גדול, משום שאינו יכול ללמוד חמש עשרה פרקים במשניות כלים עד השקיעה אא"כ לא ילמד עם החברותות שלו בסדרי הישיבה מחר, ועוד הסתפק דכיון שעבר על נדרו שלא ידבר באמצע הסדר, אפשר יש מצוה להשאל על נדרו כדי שלא יענש על נדרו.

שיטת הראשונים דנדר בלשון שבועה אינו חל כלל

לפני שנדון על התרת הנדר, יש לדון אם זה נחשב כנדר בכלל, דהרי מבואר בנדרים (ב:) שבנדרים אוסר החפץ עליו, ואילו בשבועה אוסר עצמו מן החפץ, ולכן אם אדם נדר בלשון שבועה, כגון שאומר "הריני נדר שאוכל.....", הביאו הר"ן (שם ד"ה אידי) בשם הראשונים, ותוס' (שם ד"ה נדרים) והרא"ש (שם פ"א סוסי ב'), דכשאומר לשון שאוסר עצמו ולא שאוסר החפץ, הרי זה לשון שבועה, וממילא אינו נאסר משום שאין נדר בלשון שבועה, וכן הובא להלכה בשו"ע (יו"ד סי' ר"ו ס"ה) בדעה ראשונה, וע' בשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' ע"ו ד"ה מ"מ) שכתב דכיון שרבים בחכמה ובמנין הם הסוברים שאין שבועה בלשון נדר, א"כ י"ל שהנדר שהוציא מפיו בלשון שבועה או שבועה בלשון נדר לאו כלום הוא, כי ראוי לפסוק הדין כרבים, וסיים דכיון דרבים וגדולים ס"ל הכי, אין אפילו משום מדת חסידות להחמיר בזה. לפ"ז בנד"ד שאמר "הריני נדר שלא אדבר דברים בטלים משך כל סדר ראשון", לא חל נדרו כלל, אבל זה אינו, משום שבשו"ע שם, אחרי שפסק שאין נדר בלשון שבועה, סיים וז"ל **אם לא שנדר לעשות מצוה** עכ"ל, והרי בנד"ד נדר לעשות מצוה, וא"כ גם לשיטה זו נחשב כנדר.

שיטת הרשב"א והתשב"ץ דנדר בלשון שבועה חל מדרבנן

מאידך גיסא בשו"ת הרשב"א (המיוחסות להרמב"ן סי' ע"ר) נשאל מאחד שהקניטו אשתו, ומתוך כעסו קפץ ונשבע בזה"ל, אני מקבל בנדר על דעת המקום ועל דעת רבים, בלא שום היתר ולא פתח וחרטה בעולם, ובלא שום הפרה בעולם, שלא אבוא עם אשתי בבית אחד עד אחר סוכות הבא, ואח"כ התחרט ורוצה להתיר את נדרו כדי שלא יבטל מפריה ורביה, שאין לך מצוה גדולה מזו, דהרי הוא משועבד לה מדאורייתא. וכ' שם הרשב"א דאע"פ שנדר בלשון שבועה, דהרי אמר "שלא אכנס עמה בבית אחד" והוא כדבר שאין בו ממש, ומ"מ אסור משום "בל יחל" מדרבנן, אבל משום מצוה כזו

פותרים לו פתח ומתירים לו (וע' בשו"ת נוב"ת יו"ד סי' קמ"ה ד"ה ונדבר, משי"כ בדברי הרשב"א), והכי מבואר גם בשו"ת תשב"ץ (ח"א סי' צ"ג ד"ה והשני) דהנודר בלשון שבועה איכא בל יחל מדרבנן.

שיטת הראשונים דנדר בלשון שבועה חל מדאורייתא

אבל הרבה ראשונים ואחרונים ס"ל שהוא נדר גמור מדין ידות (ע' רמב"ן בנדרים ה': לדפי הרי"ף, ובשו"ת מהרי"ט ח"א סי' קל"ה ד"ה תשובה רבותינו דייק כן גם מתוס' בנדרים ט"ז:; והר"ן בשבועות ז': לדפי הרי"ף), ובשו"ת הנ"ל (יו"ד סי' ר"ו ס"ה) הביא שיטה זו בשם "יש מי שאומר", ובשו"ת חקרי לב (יו"ד ח"ב סי' ל"ג) כ' דעכשו שזכינו שנתגלו חידושי הראשונים, אנו מוצאים שרוב הפוסקים סוברים שנדר בלשון שבועה הוא נדר, ואיך נלך להקל באיסור תורה, ולכן אין להחשיבו כספק איסור אלא כודאי איסור, אבל יש לציין שהפתי"ש (שם סק"ב) הביא בשם הנו"ב הנ"ל, שאם נדר בלשון שבועה בדבר שאין בו ממש, לכו"ע אינו אלא מדרבנן.

הרי מבואר דבנד"ד בודאי נחשב עכ"פ כנדר דרבנן, ולכן נדרו חל. לפ"ז יש להסתפק אם יכול להתיר את נדרו כדי לתקן למפרע מה שעבר על "בל יחל" כשדיבר דברים בטלים באמצע הסדר, ואת"ל שיכול להתיר את נדרו, אפשר יש גם מצוה לעשות כן.

שיטת הרשב"א שיש מצוה להשאל כשעבר על שבועתו

כ' הרמב"ם (סוף הל' נדרים) וז"ל אמרו חכמים כל הנודר כאילו בנה במה, ואם עבר ונדר מצוה להשאל על נדרו כדי שלא יהא מכשול לפניו עכ"ל, והמלי"ם (הל' שבועות פ"ו ה"ח) ציין לשו"ת הרשב"א (ח"ז סי' פ"ו) שנשאל בענין מי שנשבע על דעת רבים שלא יאכל הככר, ועבר ואכלה, מהו להתיר לו שבועתו, דהא קיי"ל (גיטין ל"ו.) דאפילו על דעת רבים, לדבר מצוה יש לו הפרה, ואין לך מצוה גדולה מזו להציל את החוטא ולעשותו כמי שלא חטא. והוכיח דאע"פ שעד שלא אכלה אין דעת הרבים כאחד להתיר לו אע"פ שמתחרט, אבל אחרי שכבר אכלה, כו"ע מסכימין דעל דעת שיאנוס אותו יצרו, וישמע לו, וישכב בעונשו כל ימיו לא נדר, וע' בחמדת שלמה בגיטין (ל"ה: ד"ה שם בא"ד וא"ת) שהוסיף דכיון דקיי"ל שמתירין נדר על דעת רבים אם הוא לדבר מצוה, א"כ מסברא אמינא דלאחר שעבר על הנדר בודאי הוא דבר מצוה כדי שינצל מהאיסור. הרי מבואר דס"ל דיש מצוה להתיר נדר או שבועה כדי שלא יענש על מה שעבר, וא"כ נימא הכי גם בנד"ד שיש מצוה שישאל על נדרו.

האם מותר לעבור על שבועתו כשיודע שאח"כ ילך להשאל עליה אצל חכם

ויש להסתפק אם כוונת הרשב"א שכשיתירו לו את נדרו נחשב כאילו לא עבר על איסור כלל, ולא יענש כלל, או שמא יצילו פורתא מעונשו, אבל לא ינצל לגמרי מעונש, ונ"מ טובא באופן שאדם נשבע ויש לו צורך לעבור על שבועתו משום "שלום בית", האם מותר לו לעבור על שבועתו היום כשיודע שלמחרת יתיר את השבועה. השער המלך (הל' שבועות פ"ו ה"ה ד"ה ומ"מ) הביא בשו"ת הרשב"א (ח"ה סי' ס"ח) נשאל מחתן שנדר שאם חמיו לא יפרע לו את חובו עד הפסח, לא יהיה בעיר בחג השבועות, ולבסוף חמיו לא פרע את חובו, והחתן מתחרט על שבועתו, והרי א"א להתיר לו עד שהשבועה תחול בחג השבועות, ולכן כ' הרשב"א דמשום שלום בית יש להשיאו עצה שיהיה בעיר בחג השבועות, ואח"כ כשיתירו לו, לא יהיה עליו שום עונש משום שהחכם עוקר הנדר למפרע.

והנה בחי' ר' שמואל (נדרים סי' י"ח סוסק"ב) כ' שמבואר ברשב"א דעקירת הנדר ע"י החכם הוא למפרע ממש, וכלפי שמיא גליא דגם אתמול לא היתה שבועה, דאלי"כ והעקירה אינה למפרע ממש, אלא מכאן ולהבא למפרע, דרק לגבי הדינים של היום דנים שגם אתמול לא הי' שבועה, אבל באמת אתמול היתה שבועה, א"כ פשוט דאסור לו לעבור על שבועתו כל זמן שלא נשאל, אפילו אי כלפי שמיא גליא שישאל למחר על שבועתו (פ"י אע"פ שאם נאמר שהתרת החכם הוא רק מכאן ולהבא למפרע, אם יעבור על שבועתו ואח"כ

נשאל עליה אינו חייב קרבן ומלקות, משום דלגבי הדינים מכאן ולהבא נעקרה השבועה למפרע, והקרבן ומלקות נחשבים כדינים שמכאן ולהבא).

הרי מבואר חידוש גדול ברשב"א, דאע"פ שבשעה שעובר על שבועתו הוא יודע שעובר עליה, אבל אם יש סיבה לעבור עליה, והוא יודע שישאל על השבועה מחר, מותר לו לעבור עליה היום כיון שהחכם עוקר הנדר או השבועה למפרע ממש, וכאילו לא עבר. לפ"ז בנד"ד שהבחור עבר על נדרו, יש מצוה שישאל עליו כדי שלא יחשב כעבריין על שעבר על נדרו (חוץ מהאיסור של ביטול תורה), אפילו אם יש לו אפשרות ללמוד המשניות במס' כלים.

ביאור האחרונים שהרשב"א לא התיר לעבור על שבועה לפני התרתה א"כ כבר מתחרט עליה

אבל הכתב סופר בגיטין (לי"ה: ד"ה עוד הקשה, עמוד ס.) ושו"ת בית יצחק (יו"ד ח"א סי' ח' סוסק"ז) ושו"ת דברי חיים (ח"ב יו"ד סי' ו' ד"ה אחרי כתב) כ' דאין להוכיח מהרשב"א שאם עבר על נדרו ואח"כ נשאל עליו, שאין לו שום עונש, דהרי הרשב"א מיירי באופן שכשעובר על שבועתו הוא כבר מתחרט ודעתו לשאול עליה, ורק בכה"ג התיר הרשב"א, אבל בודאי הרשב"א לא התיר לעבור בשאט נפש על השבועה, דהרי בשעה שעבר על שבועתו התכוון לעבור עבירה, ועל כוונה זו גופא צריך כפרה (דלא עדיף מנתכוון לאכול בשר חזיר ועלתה בידו בשר טלה, דבעי כפרה כדכתיב וה' יסלח לה).

לפ"ז בנד"ד לא מיבעי אם הבחור נכשל כשעבר על נדרו, ולא עבר בשאט נפש, דבודאי מצוה עליו להשאל על השבועה, אלא גם אם נזכר מהשבועה בזמן שדיבר דברים בטלים, ולכמה אחרונים הרי צריך איזו כפרה, דלא עדיף מנתכוון לאכול בשר חזיר ועלתה בידו בשר טלה, והתם צריך כפרה על מחשבתו לבד, וא"כ ה"ה בנד"ד, אבל אם ישאל על שבועתו ינצל ממה שעבר על שבועתו.

שיטת השו"ע שאם נשבע שלא יהיה בעיר בשבועות יתיר שבועתו גם לפני וגם אחרי שבועות

והנה בשו"ע (יו"ד סי' רכ"ח סי"ח) נפסק דמי שנשבע או נדר שאם לא יפרענו חמיו קודם הפסח שלא יהיה חג העצרת בעיר, והגיע פסח ולא פרעו, ונתחרט אין מתירין לו נדרו עד העצרת, ונראה לו שטוב שיתירו לו פעמיים, אחת אחר הפסח ואחת אחר העצרת, והסביר הט"ז בשם הב"י, דאיכא איסורא כשנכנס עצרת, ולכן לא ימתין עד העצרת, דייא כיון שעצרת ודאי יבא, חל עליו האיסור ממילא אע"פ שחג העצרת עדיין לא הגיע, והשבועה עדיין לא חלה.

הרי מבואר בשו"ע שטוב לחוש להני שיטות שאסור לעבור על שבועתו אע"פ שכוונתו להתירה אח"כ, דאל"ה למה הוסיף הב"י על דברי הרשב"א ופסק שיתיר את שבועתו לפני שבועות כדי לצאת השיטות שיכול להתירו אז, הרי בלא"ה יתיר את שבועתו אח"כ, אעכ"ל דאפילו אם עוקרו למפרע, מ"מ יצטרך קצת כפרה על שעבר על שבועתו.

מה ההיתר להתיר נדרים בשבת שהם לצורך שבת כשיכול להתירם למחר ויעקרו למפרע

כ' בשו"ע בהל' שבת (סי' שמ"א ס"א) מתירין נדרים בשבת אם הם לצורך השבת, כגון שנדר שלא לאכול או שלא לשתות, והוסף המ"ב (סק"א) שאין להתיר נדר שאינו לצורך שבת, ובטעם הדבר הסבירו הפוסקים דאין לטרוח בשבת בכדי, או משום "ממצוא חפצך", או משום שאין דנים דין בשבת. לפ"ז צריך להבין למה מתירין נדר שהוא לצורך שבת, הלא יכול לעבור על הנדר, ואחר שבת ילך אצל חכם

להתירו ולעוקרו למפרע, אלא מוכח מכאן דכשאין צורך בדבר, לכתחילה אסור לעבור על שבועתו אע"פ שיתירו לו למחר.

לפי"ז בנד"ד, עכשיו שכבר עבר על נדרו, כדי שלא יענש עליו, לפי הרשב"א מן הראוי לישאל עליו, וממילא אם אין אן נדר שוב לא התחייב ללמוד המשניות, כיון שכל ההתחייבות היתה אך ורק אם יעבור על נדרו שלא ידבר דברים בטלים באמצע הסדר. אבל אח"כ הבחור שינה את הגירסא של נדרו, ואמר שידע שיהיה קשה לו ללמוד כל הבוקר בתענית דיבור, ולכן אמר "בלי נדר", אבל רק על הנדר הראשון ולא על הנדר השני, ואמר בזה"ל "הריני מקבל על עצמי בלי נדר שלא אדבר דברים בטלים משך כל סדר ראשון, ואם אכשל ח"ו, הריני נודר שעל כל דקה שאדבר דברים בטלים, אלמד פרק משניות במס' כלים עד מחר בערב לפני השקיעה".

חייב לשמור מה שקיבל על עצמו "בלי נדר" גם אם אין עליו איסור נדר

לפי נוסח דבריו, הרי לא נדר בכלל שלא ידבר דברים בטלים כיון שאמר "בלי נדר" (ועי' מ"ב סי' רל"ח סק"ה ומקורו בשו"ע יו"ד סי' רי"ד ס"א, שטוב שיתנה בתחילת קביעת לימודו שלא יהיה עליו בנדר), ואמנם עי"ז אין עליו איסור נדר, אבל אין זה פוטר מלקיים את נדרו כמבואר בשל"ה הק' (תורה שבכתב, פ' מטות בתוכחת מוסר שם) שהסביר דמה שהוסיפה התורה וכתבה "ככל היוצא מפיו יעשה" אחרי הפסוק של "לא יחל דברו", זהו תוכחת מוסר שיהיה האדם נאמן בדיבורו וישמור מוצא שפתיו גם כשלא היה בדרך נדר ולא היה מחוייב בדברים, וכ"כ גם בפלא יועץ (ערך מעשר בסו"ד לענין מעשר כספים), וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' קנ"ה) שהמונים טועים וסבורים שאין חיוב כלל לקיים דבר שקיבל ע"ע בלי נדר, ואינו כן, וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' ק"ס) דגם כשאומר "בלי נדר", כוונתו לומר שאינו רוצה להיות באיסור עשה של "מוצא שפתיך תשמור", אבל עדיין צריך לשמור דברו מדין "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב" וכן "מדבר שקר תרחק".

סיכום לדינא

תבנא לדינא בנד"ד, כיון שקיבל ע"ע שלא ידבר דברים בטלים משך הסדר רק "בלי נדר", אי"כ לא עבר על נדר ואין מקום להתיר נדר, אבל מה שנדר אח"כ שאם ידבר דברים בטלים ילמוד פרק משניות עבור כל דקה של ביטול תורה, הרי זה נדר לדבר מצוה, ומי יימר שניתן להתירו כדי שיוכל ללמוד כל סדרי הישיבה עם החברותות שלו, ולכן עדיף שילמוד המשניות (בפרט שהיום יש ספרים עם ציורים כדי להבין מס' כלים) אע"פ שלא יוכל ללמוד כל הסדרים עם החברותות שלו.